

OSMANLI DEVLETİ'NİN KAPİTÜLASYONLARI TEK TARAFLI İLGÂSİ: İRAN KAMUOYUNDAKİ ALGILAR VE TEPKİLER

Taner BİLGİN*
Ümit YETİK**

ÖZ

Osmanlı Devleti ve İran, uzun yıllar kapitülasyonların ağır şartlarına maruz kaldı. İki devlet, zaman zaman kapitülasyonların ilgâsına dair girişimlerde bulunduysa da mezkûr meselede tam bir başarı elde edemedi. Ancak İttihad ve Terakki yönetimi iktidarı ele geçirdikten sonra, kapitülasyonların ilgâ meselesiyle yakından ilgilendi. Nitekim I. Dünya Harbi başlarında yaşanan karmaşık süreci fırsata dönüştürerek, kapitülasyonları ilgâ ettiğini duyurdu. Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları tek taraflı kaldırması, komşu devlet İran'da son derece olumlu karşılandı. İran basını ve devlet adamları, Osmanlı Devleti'nin bu girişimini en başından itibaren yakından takip etti. Kapitülasyonların ilgâ edilmesi kararının Osmanlı tebaası üzerinde nasıl bir etki bıraktığı konusunda sürekli olarak işlendi. Öte yandan İran basını, meseleye ilişkin İranlı devlet adamlarına da göndermede bulunarak mezkûr girişimden İran'ın nasıl bir ders çıkarması gerektiğine dair uyarı niteliğinde haberler neşretti. Osmanlı coğrafyasında görev yapan İranlı devlet adamları ise gözlemlerini, ülkelerine gönderdikleri raporlar ile bildirdi. Netice olarak Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ilgâ kararı, İran için de iyi bir örnek teşkil etmiştir. Bu makalede Osmanlı Devleti'nin 1914 Eylül ayında duyurduğu kapitülasyonları ilgâ kararının, İran kamuoyundaki yansımaları İran menşeli literatür, matbu kaynaklar ve süreli yayınlar ışığında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İran, Kapitülasyonlar, İmtiyâzât-ı Ecnebiye, İlgâ,

THE OTTOMAN EMPIRE'S UNILATERAL ABROGATION OF CAPITULATIONS: PERCEPTIONS AND REACTIONS IN THE IRANIAN PUBLIC OPINION

ABSTRACT

For many years, both the Ottoman Empire and Iran endured the burdens of capitulations. Despite periodic efforts by both states to eliminate these agreements, neither fully succeeded. However, when the Committee of Union and Progress came to power, it focused closely on the matter of capitulation abrogation. Taking advantage of the turbulent conditions at the outbreak of World War I, the Ottomans unilaterally declared the abrogation of capitulations. This bold move garnered significant approval in neighboring Iran, where media and statesmen closely followed the Ottomans' actions. Iranian newspapers extensively discussed the impact of the abrogation on Ottoman citizens and published articles urging Iranian leaders to draw lessons from this initiative. Iranian officials stationed in Ottoman territories also sent detailed reports back to their homeland, highlighting their observations. Ultimately, the Ottoman Empire's unilateral action served as an important model for Iran. This article explores Iranian reactions to the Ottomans' September 1914 announcement, drawing on Iranian literature, periodicals, and other contemporary sources.

Keywords: Ottoman Empire, Iran, Capitulations, Foreign Privileges, Abrogation

Giriş

Osmanlı Devleti'nin yabancı kişi, zümre veya devletlere antlaşmalar yoluyla tanıdığı ticari, iktisadi ve adli hak ve ayrıcalıklar, tarih literatüründe genellikle kapitülasyon, muâhedât-ı atîka, uhûd-ı atîka, ahidnâme, imtiyâzât-ı atîka veya imtiyâzât-ı ecnebiyye gibi terimlerle ifade

Gönderilme Tarihi: 15.08.2024

Kabul Tarihi: 25.03.2025

* Prof. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0001-6018-5957, E-posta: taner.bilgin@bilecik.edu.tr

** Araştırma Görevlisi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0001-7552-0682, E-posta: umit.yetik@bilecik.edu.tr

edilmektedir (Kütükoğlu, 1998, s. 536-540; Kallek, 2000, s. 242-245). Başlangıçta karşılıklı yarar esasına dayanan bu ayrıcalıklar, zamanla Osmanlı Devleti ve İran gibi devletlerin egemenlik haklarını sınırlayan ve iktisadi bağımsızlıklarını zedeleyen bir niteliğe dönüşmüştür. (Kolay, 2019, s. 20; Bilgin, 2025, s. 14).

Osmanlı Devleti ve İran, kapitülasyonların olumsuz etkilerini en derinden hisseden devletlerin başında gelmektedir. Her iki devlet de yabancı devletlere tanıdıkları geniş imtiyazlar sonucunda siyasi, ticari, iktisadi ve adli alanlarda egemenliklerinden taviz vermek zorunda kalmışlardır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kapitülasyonların ağır şartları altında ezilen bu iki devlet, mütekabiliyet esasına dayanması gereken imtiyazlardan bekledikleri karşılığı alamamış; aksine, askeri, siyasi ve iktisadi gücü ellerinde bulunduran Avrupalı devletler ve onların vatandaşları bu imtiyazlardan daha fazla faydalanmıştır (Kallek, 2000, s. 245).

İran'da kapitülasyon hakkı ilk kez Feth Ali Şah Kacar döneminde (1797-1834), 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması ile Çarlık Rusyası'na verilmiştir. Bu gelişme, İran'ın iç meselelerinde yabancı devletlerin nüfuzunun artmasına yol açmıştır. Nâsırüddin Şah (1848-1896) ve Muzafferüddin Şah dönemlerinde (1896-1907) İngiltere, Çarlık Rusya, İsveç, İspanya, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İtalya ve Osmanlı Devleti gibi birçok devlete verilen imtiyazlar, İran'ın iktisadi özgürlüğünü büyük ölçüde kaybetmesine ve yarı sömürge bir devlet haline gelmesine neden olmuştur (Mehdevî, 1385, s. 299-314; Zowghi, 1989, s. 19-25; Şemim, 1374, s. 274, 288-302). Ancak İranlı devlet adamları, bu olumsuz etkileri gidermek için etkili bir girişimde bulunamamışlardır.

Osmanlı cephesine bakıldığında, 18. yüzyıla kadar verilen imtiyazlar Osmanlı ekonomisine ciddi bir tehdit oluşturmamaktaydı. Bu dönemde Osmanlı Devleti, imtiyazların kötüye kullanılmasını önleyebilecek güçteydi. Tarihçiler, bu dönemdeki imtiyazların, yabancılara karşı sergilenen İslami hoşgörünün bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Fakat 18. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalı devletler, giderek zayıflayan Osmanlı Devleti üzerinde baskılarını artırmışlardır. III. Selim döneminde Osmanlı devlet adamları, bu baskılar karşısında kapitülasyonlara tepki göstermiş ve tebaayı imtiyazsız sınıf olmaktan kurtarmak için çeşitli tedbirler almaya çalışmışlardır (Medenî, 1990, s. 90-91; İnalçık, 2000, s. 250-251).

Tanzimat Dönemi'ne gelindiğinde, Osmanlı devlet adamları için devletin toparlanması ve bağımsızlığının sağlanması adına kapitülasyonlardan kurtulmanın hayati önem taşıdığı anlaşılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, kapitülasyonların kötüye kullanılmasını önlemek için çeşitli tedbirler araştırılmış ve kamuoyu da bu konuda bilinçlendirilmiştir. Nitekim 1908'den itibaren her hükümet, kapitülasyonların kaldırılmasını öncelikli hedefleri arasına almıştır (İnalçık, 2000, s. 250-251).

24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Kanun-ı Esasi yeniden yürürlüğe girmiş ve kısa bir süre sonra II. Abdülhamid (1876-1909)'in saltanatına son verecek önemli bir gelişme yaşanmıştır (Kolay, 2017, s. 194). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) iktidara gelmesiyle, kapitülasyonların kaldırılması yönündeki çabalar hız kazanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte hem siyasi hem de iktisadi açıdan büyük zorluklarla karşılaşılan bu dönemde (Demiryürek, 2023, s. 2497), söz konusu çabaların daha etkin bir şekilde hayata geçirilmesi için uygun bir zemin oluşmuştur. Bu süreçte, İttihatçıların baskısıyla Sultan Reşad, 8 Eylül 1914 tarihinde kapitülasyonların kaldırılmasına yönelik iradeyi yayınlamıştır.

Osmanlı hükûmeti, 9 Eylül 1914 tarihinde İstanbul'daki yabancı büyükelçiliklere, 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere tüm ticari ve adli kapitülasyonların kaldırılacağını bildirmiştir (Güzide-i Esnâd-ı Siyasî-i İran ve Osmanî Devre-i Kacariye, 1375, s. 76-78). 17 Eylül'de Takvim-i Vekayi'de yayımlanan Sultan Reşad'ın "İmtiyâzât-ı Ecnebiyye'nin İlgâsı"na dair iradesinde şu ifadeler yer almıştır:

"Memâlik-i Osmâniye'de mukîm teb'a-yı ecnebiye hakkında dahî hukûk-ı umûmiye-i düvel ahkâmı dâiresinde mu'âmele olunmak üzere eylevm câri mâli ve iktisâdi ve âdli ve idâri, "kapitülasyon" nâmı altındaki bilcümle imtiyâzât-ı ecnebiyenin ve onlara müteferri veya onlardan mütevellid bi'l-cümle müsâidât ve hukûkun fi'mâba'd ref ve ilgâsı meclis-i vükelâ kararıyla tensib olunmuştur. İşbu irâde-i seniyye 18 Eylül 1330 [1 Ekim 1914] târihinden i'tibâren mer'i-yü'l-ahkâm olacaktır. İşbu irâde-i seniyyemizin icrâsına heyet-i vükelâ me'murdur. 26 Şevval 1332/4 Eylül 1330 [17 Eylül]" (Takvim-i Vekâyi, 17 Eylül 1914, s. 1).

Bu irade, 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir. Osmanlı Devleti, bu kararlarla birlikte topraklarında yaşayan yabancıların hak ve sorumluluklarını düzenlemek amacıyla bir geçici kanun yayımlamıştır. Söz konusu kanun, yabancıların Osmanlı toplumundaki statüsünü belirlemekte ve Osmanlı Devleti'nin egemenliğini daha güçlü bir şekilde tesis etmeye yönelik önemli hükümler içermektedir. Buna göre:

Yabancılar, Osmanlı vatandaşlarına tanınan siyasi haklardan yararlanamayacak; ancak özel hukuka dair haklardan faydalanabileceklerdir (md. 1). Güvenlik ve kamu düzenine ilişkin tüm kanunlar ve düzenlemeler, Osmanlı topraklarındaki yabancılar için de geçerli olacaktır (md. 2). Hukuki ve ticari konularda yabancılar, Osmanlı mahkemelerine başvurabilecek ve Osmanlı vatandaşları gibi haklarını arayabileceklerdir. Fakat taşınmaz malı olmayan yabancıların, Osmanlılara karşı açacakları davalarda mahkeme masrafları ve zararlar için teminat göstermeleri gerekecektir (md. 3). Yabancıların taşınmaz mallarıyla ilgili davalar, Osmanlı vatandaşlarının taraf olduğu durumlarda Osmanlı mahkemelerinde görülecek ve Osmanlı kanunlarına uygun olarak yürütülecektir (md. 4). Yabancılar uygulanan vergi ve mali yükümlülükler, Osmanlı vatandaşlarına uygulananlarla aynı olacaktır (md. 5). Bu düzenleme, Meclis-i Umumi toplandığında yasalâncaya kadar geçici olarak yürürlükte kalacaktır (md. 6) (Sabah, "Kavânîn ve Nizâmât", 15 Mart 1915, s. 4).

Böylelikle Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı sürecinde yabancı ayrıcalıklarını sınırlandırarak egemenlik haklarını güçlendirme iradesini net bir şekilde ortaya koymuştur. İranlı devlet adamı Yahya Devletâbâdî'ye göre, Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan aldığı destekle kapitülasyonları kaldırması, Avrupa kontrolündeki bir hükümetin elde edebileceği en büyük kazanım olarak değerlendirilmiştir (Devletâbâdî, 1362, s. 273).

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ilgâ etmesi, uzun yıllardır bu imtiyazların ağır şartlarına maruz kalan İran'da olumlu bir atmosfer yaratmıştır. İran kamuoyu ve devlet adamları, Osmanlı Devleti'nin bu cesur adımından esinlenerek kapitülasyonları kaldırma girişimlerinde bulunmayı düşünmüşlerdir. Ancak Osmanlı topraklarında yaşayan İran vatandaşlarının da alınan kararlara tabi tutulması, İranlı yetkililer arasında hoşnutsuzluk yaratmış ve Babiâli'ye çeşitli itirazların yükselmesine neden olmuştur.

Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları tek taraflı olarak ilgâ etmesi, sadece kendi egemenliği açısından değil, bölgesel güçler üzerindeki etkileri bakımından da dikkat çekici bir

süreçtir. İran'ın gelişmelerden nasıl etkilendiği ve kapitülasyonlara karşı verdiği mücadele, bu çalışmanın ana odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu makalede, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmasının İran kamuoyundaki yansımaları ve algılanışı tarihsel bağlamda analiz edilecektir. Ayrıca İran'ın bu süreçteki kapitülasyonları kaldırma girişimleri ve Osmanlı örneğinden nasıl etkilendiği de kapsamlı bir şekilde değerlendirilecektir.

Osmanlı Kapitülasyonlarının Kaldırılmasının İran Basını ve Kamuoyundaki Yansımaları

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları tek taraflı olarak iptal etmesi, İran devleti ve kamuoyunda önemli bir etki yaratmış ve bu adım İran'da mühim bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. İran kamuoyu, Osmanlı'nın bu cesur girişimini yakından takip etmiş ve benzer şekilde kendi ülkelerindeki yabancı imtiyazlara karşı nasıl bir tavır alabileceklerini sorgulamaya başlamıştır. Uzun yıllardır özellikle İngiltere ve Rusya, İran'da bankacılık, tütün (tömbeki), demiryolu, telgraf hattı, gümrük ve petrol gibi stratejik sektörlerde geniş imtiyazlara sahip olarak ekonomik kontrolü ellerinde tutmuştur (Mehdevî, 1385, s. 299-314; Zowghi, 1989, s. 19-25; Şemim, 1374, s. 274, 288-302).

Bu durum, Nidâ-yı Vatan gazetesinin editörü Mecdü'l-İslam Kirmanî gibi önde gelen entelektüellerin sert eleştirilerine hedef olmuştur. Kirmanî'ye göre, Kacarlar döneminde yabancı ülkelere tanınan imtiyazlar, ülkenin ekonomik kaynaklarını adeta tüketmekte ve İran'ı ciddi şekilde zayıflatmaktaydı (Abrahamian, 1384, s. 90). Dış borçların yalnızca faiz ödemeleri dahi ülkenin yıllık gelirinin üçte birine eşit hale gelmişti (Miroshnikov, 1344, s. 27-28). Bu çerçevede, İngiltere ve Rusya gibi büyük güçler, İran'ın başlıca alacaklıları olarak ülkenin siyasi ve ekonomik hayatını fiilen denetim altına almışlardır (Majd, 1390, s. 32-33).

I. Dünya Savaşı öncesinde İran, ekonomik olarak ciddi bir buhrana sürüklenmiş ve bu süreçte, devletin saltanat mücevherlerini dahi borç almak amacıyla özel şirketlere ve sendikalara teminat olarak sunmak zorunda kalmıştır (Zowghi, 1989, s. 73). Ülkenin içinden çıkılmaz hale gelen ekonomik krizini aşma çabaları kapsamında, Basra Körfezi'ndeki adaların İngiltere'ye, Azerbaycan ile Gürgen'in bir kısmının ise Rusya'ya satılması tartışmaya açılmıştır (Abrahamian, 2019, s. 73-74). Vergi yükü altında ezilen halk, yeni vergilerin getirilmesi korkusuyla nüfus sayımı gibi devlet girişimlerine tepki göstermiştir (Majd, 1390, s. 37-38). Bu zorlayıcı ekonomik koşullar altında, İran hükümeti, British Imperial Bank'tan 440.000 sterlin tutarında bir kredi alarak krizi yalnızca kısa bir süreliğine öteleyebilmiştir (Abrahamian, 2019, s. 73-74).

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ilgâ etmesi, İran basınında ve kamuoyunda geniş yankı uyandırmış ve bu girişim, İran'da olumlu bir örnek olarak görülmüştür. İran'ın yüksek tirajlı gazetelerinden Ra'ad, 27 Eylül 1914 tarihli sayısında, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırmasına ilişkin Russkoye Slovo gazetesinde yer alan haberi sütunlarına taşımıştır. Haberde, Babıâli'nin Düvel-i Muazzama devletlerinin temsilcilerine gönderdiği notada, Ekim ayından itibaren yabancı uyruklulara tanınan ayrıcalıkların değişeceği bildirilmiş, aynı zamanda Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin faaliyetlerinin askıya alındığı belirtilmiştir. Osmanlı Hükümeti'nin bu adımları, devletin ilerlemesini sağlama amacıyla aldığı vurgulanırken, aynı zamanda her an yabancı devletlerle anlaşmaya hazır olduğu da ifade edilmiştir. Haberin sonunda ise, Babıâli'nin, herhangi bir ülkenin kapitülasyonların değişikliğini kabul etmemesi durumunda derhal savaş ilan edeceği kararı aldığı bilgisi paylaşılmış, böylece meseleye olan ciddiyet net bir şekilde ortaya konulmuştur (Ra'ad, 27 Eylül 1914, s. 2).

Osmanlı Devleti'nin kararlı tutumu, Hâver gazetesinin 14 Eylül 1914 tarihli sayısında "İmtiyâzât-ı Ecnebiyye'nin İlgâsı" başlığıyla duyurulmuştur. Haberde, Osmanlı Hükümeti'nin yabancı ülkelere, Osmanlı topraklarındaki yabancı imtiyazların lağvı konusunda bir nota verdiği ve 1 Ekim 1914'ten itibaren imtiyazların geçersiz olacağı bildirilmiştir. "Buna göre Osmanlı topraklarına adım atanlar, Osmanlı tebaası gibi muamele göreceklendir. Yabancılar, daha önce sahip oldukları ayrıcalıklardan artık istifade edemeyecektir" ifadesiyle, kapitülasyonların kaldırıldığı açık bir şekilde okuyuculara aktarılmıştır (Hâver, 14 Eylül 1914, s. 8).

Hâver gazetesi, 22 Eylül 1914 tarihli sayısında da "İmtiyâzât-ı Ecnebiye'nin İlgâsı" başlığı altında kapsamlı bir analiz sunmuştur: Osmanlı Devleti'nin geçmişte yabancı devletlere tanıdığı ticari ve hukuki ayrıcalıkların, başlangıçta misafirperverlik ve stratejik gereklilik olarak görüldüğü ancak zamanla devletin ilerlemesini engelleyen ciddi bir yük haline geldiği vurgulanmıştır. Osmanlı padişahlarının, dönemin siyasi ve ekonomik şartlarına göre bu imtiyazları verirken, gelecekte bu ayrıcalıkların nasıl istismar edileceğini öngöremediği belirtilmiştir. Özellikle Avrupa'nın bilimsel ve ekonomik anlamda ilerlemesi karşısında, Osmanlı liderlerinin bu değişime ayak uyduramadığı ve hoşgörünün Batılı güçlerin nüfuzunu pekiştiren bir faktör haline geldiği eleştirilmiştir. Batılı büyükelçilerin ve konsolosların Osmanlı devlet yapısının çeşitli alanlarına müdahaleleri, devletin egemenliğini sınırlandırmış ve halk üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur. II. Abdülhamid dönemi, yabancı müdahalenin ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerine karşı çaresizliğinin arttığı bir dönem olarak ele alınmıştır. Devlet adamlarının şahsi menfaatlerini ön planda tutması ve halkın haklarını savunacak bir liderliğin eksikliği, kapitülasyonların sınırlandırılmasına yönelik çabaları engellemiştir. Meşrutiyet'in ilanı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lider kadrosunun kapitülasyonları kaldırma konusundaki girişimleri, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve egemenliğini yeniden kazanma çabasını yansıtmaktadır. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, bu girişimleri hayata geçirmek için büyük bir fırsat sunmuş ve nihayetinde kapitülasyonların tamamen kaldırılması kararı alınmıştır. Bu karar, Osmanlı halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmış ve her yıl millî bayram olarak kutlanması kararlaştırılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, Osmanlı Devleti yabancıların Osmanlı vatandaşlarıyla eşit muamele göreceğini ve ülkede ayrıcalıklı bir statüye sahip olmayacaklarını ilan etmiştir. Bu adım, devletin bağımsızlık ve egemenlik haklarını yeniden tesis etme yolunda önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti, meşrutiyet rejimi ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir yönetim anlayışı benimseyerek, 20. yüzyılın gereklerine uygun bir şekilde pozisyonunu güçlendirmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması konusundaki kararlılık, Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenada kendi iradesini yeniden ortaya koymasına anlamına gelmektedir. Kapitülasyonların kaldırılması, Osmanlı Devleti'nin içinden geçtiği siyasi ve ekonomik krizden çıkışına yönelik önemli bir dönüm noktasıydı. Bu adım, halk tarafından ülkenin ekonomik bağımsızlığını yeniden kazanma çabasının bir parçası olarak büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Kapitülasyonların, yıllarca Osmanlı ekonomisini dış güçlerin baskısı altında tutarak kalkınmayı engelleyen ve halkın üzerinde ciddi bir yük oluşturan ağır şartlarının sona erdirilmesi, geniş kesimlerce ülkenin egemenlik haklarının yeniden kazanılması olarak algılanmıştır (Hâver, 22 Eylül 1914, s. 1-2).

Söz konusu gelişmelerin toplum üzerindeki etkisi, Hâver gazetesinin 14 Eylül 1914 tarihli sayısında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Haberde, 9 Eylül Çarşamba günü Sultanahmet Meydanı'nda gerçekleştirilen büyük bir mitingde, yaklaşık 50 bin kişinin katılımıyla kapitülasyonların ilgâsının coşkuyla kutlandığı belirtilmiştir. Müzik eşliğinde düzenlenen bu mitingde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin liderleri tarafından yapılan ateşli konuşmalar, halkın duyduğu sevinci

ve hükûmete olan minnettarlığını yansıtmıştır. Bu olay, devlet ile halk arasındaki bağı güçlendiren ve kolektif bir bilinç oluşturan önemli bir sembol olarak değerlendirilmiştir (Hâver, 14 Eylül 1914, s. 8).

Ra'ad gazetesi de Osmanlı halkında meydana gelen sevinç ve coşkuyu sütunlarına taşımıştır. 27 Eylül 1914 tarihli haberinde, "Başkente halk, hükûmetin bu girişimini sevinçle karşıladı. Tüm şehir aydınlatıldı, bayraklar çekildi, insan grupları caddelerde yürüyerek Osmanlı hükûmetinin bu başarılı girişimini tebrik ediyor" ifadeleriyle halkın duygularını yansıtmıştır (Ra'ad, 27 Eylül 1914, s. 2). Benzer şekilde, Nevbahar gazetesi de 20 Aralık 1914 tarihli haberinde, "Âlem-i İslâm" başlığı altında Osmanlı hükûmetinin aldığı kararlara duyulan memnuniyeti dile getirmiştir. Haberde, "Elhamdülillah Osmanlı hükûmeti, İngiliz ve Rus entrikalarına karşı gafil avlanmadan bir yandan kapitülasyonları ilgâ ederken öte yandan askerî hazırlıklara girişerek İslâm'ın izzetini savunmaya hazırdır" diyerek, bu girişimden duyulan memnuniyeti dile getirmiş ve Osmanlı Devleti'nin gerekirse savaşmaya hazır olduğuna işaret etmiştir (Nevbahar, 20 Aralık 1914, s. 4).

İran'ın önemli gazetelerinden Asr-ı Cedîd de "Haftanın Notu" başlığıyla Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ilgâsını ele almıştır. 10 Ekim 1914 tarihli haberde, yabancılara verilen kapitülasyonların ilgâsının Osmanlı ülkesinde olumlu etkiler yarattığı belirtilmiş ve Türk milletinin kapitülasyon antlaşmalarından (Uhûd-ı Atıka) kurtulduğu vurgulanmıştır. Haberin devamında, Osmanlı ve İran devletleri gibi kapitülasyon şartlarına bağlı olan Japonya, Siyam (Tayland) ve Zanzibar'ın da bir süredir sürdürdükleri diplomasi ile kapitülasyonlardan kurtulduğu bilgisi verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin de I. Dünya Savaşı'nı fırsat bilerek kapitülasyonlara dair eski antlaşmaları ilgâ ettiği yorumu yapılmıştır (Asr-ı Cedîd, 10 Ekim 1914, s. 1). Haberin son kısmında, "Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nde yabancılara herhangi bir imtiyaz tanınmayacak, tüm işlerde Osmanlı Devleti vatandaşları gibi eşit muamele görecektir" denilmiş ve "Her ne kadar Avrupalı büyük devletler genel olarak Osmanlı Devleti'nin bu girişimini protesto etseler de Avrupa'nın mevcut durumuyla bu protestoların bir etki yaratması mümkün görünmüyor" şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır (Asr-ı Cedîd, 10 Ekim 1914, s. 1).

İlgili gelişmelere paralel olarak, kapitülasyonlar sayesinde uzun yıllardır birçok alanda elde ettikleri hakları kaybetmek istemeyen Avrupalı büyük devletler, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ilgâ kararına sert bir tepki göstermiştir. İstanbul'daki İran elçisi Ali Ekber, 25 Şubat 1915 tarihli raporunda, bu kararın ilanının ardından bazı büyük devletlerin İstanbul'daki konsolosluklarının, yeterli sayıda vatandaşı bulunmadığı gerekçesiyle konsolosluk mahkemelerini geçici olarak kapattığını ve böylece protesto ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca kapitülasyonların kaldırılmasının İran üzerindeki etkisini de vurgulamıştır: "benim görev yaptığım konsolosluk mahkemesi kapanmamış olup, önceki düzenlemelere göre, devlet vatandaşları arasındaki davalara ilişkin olarak konsolosluk mahkemesinde hakkaniyet çerçevesinde işlemler devam etmektedir. Bununla birlikte, moratoryum nedeniyle, halktan gelen başvurular, özellikle ticari davalar, senet işlemleri ve benzeri konularda önemli ölçüde azalmıştır. Moratoryumun sona ermesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi ile birlikte, bu konsolosluk mahkemesinin faaliyetlerinin geçmişe kıyasla daha da artması beklenmektedir." (Güzide-i Esnâd-ı Siyasî-i İran ve Osmanî Devre-i Kacarîye, 1375, s. 79-80). Böylelikle Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmeden önce İran'a kapitülasyonlar konusunda sağladığı kolaylık, yalnızca bir dış politika hamlesi değil, aynı zamanda bölgesel strateji ve uluslararası ilişkiler açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Ancak İran'ın bu süreçte Osmanlı Devleti'ni örnek almasına rağmen, elçi Ali Ekber, İran vatandaşlarının Osmanlı coğrafyasında karşılaştığı zorluklardan dolayı duyduğu rahatsızlığı da açıkça ifade etmiştir. Hatta kapitülasyonların kaldırılmasına daha sonradan Osmanlı Devleti'nin müttefiki olacak olan Almanya bile tepki göstermiştir. (Türkgeldi, 1984, s. 115; Arıkan, 2016, s. 25). Ancak Osmanlı Devleti'nin "Karadeniz Hadisesi" (29 Ekim 1914) ile savaşa Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında katılma kararı alması karşısında, bu iki devlet taktiksel olarak kararı kabul etmiştir. Bu durum, devletler arasındaki ilişkilerin çıkar eksenli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kapitülasyonların ilgâ edilmesi, imtiyaz sahibi büyük devletlerin ekonomilerine önemli bir darbe vurmuş ve bu nedenle Avrupa'nın büyük devletleri bu kararı kabullenmek istememiştir. Bu sürecin yankıları, İran basınında da kendisini göstermiştir. Asr-ı Cedîd gazetesi, 10 Ekim 1914 tarihli sayısında İngiltere'yi ikiyüzlü davranmakla suçlayarak durumu eleştirmiştir. Osmanlı egemenliği altında olan Mısır'da, Osmanlı Devleti'nin birçok devlete tanıdığı imtiyazlar, İngiltere'nin 1882'deki işgalinden sonra İngiliz çıkarlarına aykırı düşmüş ve İngiliz hükûmeti bu imtiyazların kendilerine dezavantaj sağladığını ileri sürmüştür. Asr-ı Cedîd gazetesi, bu çelişkiye dikkat çekerek şunları dile getirmiştir: "Birkaç yıl öncesinden beri defalarca Mısır'daki kapitülasyonların kaldırılmasını talep eden İngiliz gazetelerinin, şimdi Osmanlı Devleti bunu yapınca eleştirmesi ve antlaşmaların tarafların rızası olmadan iptal edilemeyeceği konusunda ısrar etmeleri şaşırtıcıdır" (Asr-ı Cedîd, 10 Ekim 1914, s. 1). Bu eleştiri, İngiltere'nin Mısır'da kapitülasyonları kaldırma girişiminin, Osmanlı Devleti'nin de benzer adımlar atabilmesi için bir tetikleyici unsur olduğunu göstermektedir (BOA.Y.PRK.BŞK, 38/16).

Avrupalı devletlerin kapitülasyonların ilgâsına dair tepkilerini yansıtan bir diğer önemli İran gazetesi de Çehrenemâ'dır. Gazete, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırmasını "Osmanlı Ülkesindeki Yabancı İmtiyazları Lağvetti" başlığıyla okuyucularına duyurmuştur. 21 Ekim 1914 tarihli haberde, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerinin içinde bulunduğu savaş durumunu fırsat bilerek kapitülasyonları 1 Ekim itibarıyla lağvettiği ve dört Avrupa ülkesinin bu kararı çaresiz bir şekilde geçici olarak kabul edip sessiz kaldığı bildirilmiştir (Çehrenemâ, 21 Ekim 1914, s. 7). Buna karşın, Ra'ad gazetesi "Osmanlı'nın Siyaseti" başlığıyla verdiği haberde, Alman hükûmetinin teşvikiyle Osmanlı hükûmetinin kapitülasyonları ilgâ etmesi meselesinin İtilaf Devletleri tarafından sert bir protesto ile karşılandığını aktarmıştır. Haberin devamında, Osmanlı Devleti'nin bu girişimle kendisini savaşa girme riskine soktuğu yorumu yapılmıştır. Ancak İtilaf Devletleri'nin bir yandan Osmanlı hükûmetini protesto ederken, diğer yandan da Osmanlı Devleti'nin talepleri konusunda müzakere etmeye hazır oldukları belirtilmiştir (Ra'ad, 4 Ekim 1914, s. 2). Bu durum, büyük devletlerin çıkarları doğrultusunda diplomatik manevralarını sürdürdüğünü göstermektedir.

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon usullerini tek taraflı olarak ilgâ etmesinin ardından tehditlerini artırmışlardır. Babıâli'ye gönderdikleri telgrafta, Balkan Devletleri'nin Balkan Savaşları'ndan kaynaklanan Osmanlı borçlarını ödeme niyetinde olmadıklarını ve Osmanlı Devleti'nin gümrük vergilerinde artış yapması durumunda Yanya, Messina, Beyrut ve İskenderiye gibi stratejik bölgelerin işgal edilmesinin muhtemel olduğunu belirterek, Osmanlı'yı açıkça tehdit etmişlerdir (Ra'ad, 15 Ekim 1914, s. 2). Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti ile büyük güçler arasında ciddi bir diplomatik gerilime yol açmış; ancak Osmanlı hükûmeti, kapitülasyonların kaldırılması konusunda kararlı bir duruş sergilemiştir.

Bu kararlılığın bir yansıması olarak, Hâver gazetesi, "Gümrük Vergilerinin Tezyîdi" başlığıyla verdiği haberde, Osmanlı hükümetinin gümrük vergilerini yüzde 4 artırarak yüzde 15'e yükselttiğini duyurmuştur. Ayrıca, hükümetin yılın ilk gününe kadar diğer ülkelerin gümrük düzenlemelerini inceleyip uygun olanını uygulamayı planladığı ifade edilmiştir. Gazetenin bir diğer haberinde ise, "Bugünden sonra tüm yabancı tebaadan temettü vergisinin alınacağı ve tüm yargı işlerinde de Osmanlı tebaası gibi muamele edileceği" (Hâver, 8 Ekim 1914, s. 8) bildirilmiştir. Bu adımlar, Osmanlı Devleti'nin ekonomik egemenliğini pekiştirme ve yabancıların ayrıcalıklı konumunu sona erdirmeye çabalarının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Osmanlı hükümetinin, dış baskılara rağmen ekonomik bağımsızlığını güçlendirme yolunda attığı bu adımlar, aynı zamanda ülkenin iç ve dış politikasında önemli bir dönüm noktasını işaret etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ilgâ kararı, 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren resmen yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren, Osmanlı sınırları içinde yabancılar verilen tesislerin kullanım hakkı da Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Hâver gazetesi, "Yabancı Postahaneler" başlığıyla yayımladığı haberde, uzun süredir faaliyet gösteren yabancı postahanelerin 1 Ekim 1914'ten itibaren işlem yapmalarının durdurulduğunu ve bu işlemleri yürütme yetkisinin Osmanlı Posta İdaresi'ne devredildiğini aktarmıştır. Haberin devamında, "Son günlerde Osmanlı postalarının intizamı dikkat çekicidir. Bundan sonra işleri hızlıca ve ciddiyetle takip edeceklerini ve yabancıların memnuniyetini kazanacaklarını umuyoruz. Âlim Allah" (Hâver, 8 Ekim 1914, s. 8) ifadeleriyle, kapitülasyonların ilgâsı sonrasında herhangi bir sorun yaşanmadığı belirtilmiştir.

Buna karşılık, özellikle Fransa, kapitülasyonlar aracılığıyla elde ettiği postaneleri işletme hakkını sürdürmek istemiş ve direnç göstermiştir. Hâver gazetesi, "Fransızların İnadı" başlığıyla bu konuya değinerek, Fransa dışında tüm devletlerin posta idarelerini Osmanlı Devleti'ne devrettiğini, ancak Fransa hükümetinin Osmanlı coğrafyasındaki posta idarelerini Marsilya'ya bağladığını aktarmıştır. Haberde, "Fransızların bu hamlesi uluslararası mukavelelere aykırıdır. Arkadaşları kabul etti ve Fransa'nın inadının dikkate değer bir önemi olmayacak!" (Hâver, 8 Ekim 1914, s. 8) denilerek, Fransa'nın tutumu eleştirilmiştir.

İran basını, kapitülasyonların ilgâsı sonrasında yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiş ve okuyucularına sıklıkla aktarmıştır. Ra'ad gazetesinin 22 Ekim 1914 tarihli haberinde, kapitülasyonların ilgâsından bu yana bir hafta geçtiği ve başkentte yaşayan Avrupalı uyruklularla ilgili yeni bir hadisenin yaşanmadığı, henüz onlardan birinin Osmanlı mahkemelerine sevk edilmediği bildirilmiştir. Haberde, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları resmen kaldırmış olmasına rağmen, bu durumdan fiilen faydalanmadığına dair bir değerlendirme yapılmıştır (Ra'ad, 22 Ekim 1914, s. 4). Bu durum, Osmanlı hükümetinin uluslararası tepkileri göz önünde bulundurarak dikkatli ve temkinli bir dış politika izlediğini ortaya koymaktadır.

İran basını, kapitülasyonların kaldırılmasına dair bu tür haberlere yer vererek, İran kamuoyunu meseleye ilişkin bilgilendirmiştir. İstanbul'daki İran elçisi Ali Ekber de kapitülasyonların etkilerini yakından takip ederek gözlemlerini İran Dışişleri Bakanlığı'na raporlamıştır. 25 Şubat 1915 tarihli raporunda, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırmasından itibaren Osmanlı memurlarının yabancı uyruklulara sert tavırlar sergilediği, ordunun ihtiyacı olduğu bahanesiyle yabancıların ticarethanelerindeki malların fatura karşılığında zorla alındığı ve bu faturaların ne zaman ödeneceğinin belirsiz olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, yabancı memurlara karşı umursamaz ve kötü muamelelerin yapıldığı aktarılmıştır. Örneğin, Mösyö Crié Zeiss, (Yunanistan'ın İstanbul'daki deniz ataşesi) adlı bir memur, Yunan hükümetinin casusu olduğu iddiasıyla

İstanbul'daki polis merkezine götürülerek dövülmüştür. Bu olay üzerine Yunan Büyükelçisi, Babıâli'ye bir nota vererek sorumlu polisin görevden alınmasını ve cezalandırılmasını, ayrıca Polis İdaresi Müdürü'nün elçiliğe gelerek açıklama yapmasını talep etmiştir. Fakat iki gün boyunca elçinin notasına herhangi bir cevap verilmemiştir. Elçilik tercümanının müdahalesi sonrasında, Polis İdaresi Müdürü elçiliğe giderek özür dilemiş ve ilgili polis görevden alınarak mahkemeye çıkarılmıştır (Güzide-i Esnâd-ı Siyasî-i İran ve Osmanî Devre-i Kacariye, 1375, s. 76-78).

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırması, her ne kadar İran için olumlu bir örnek teşkil etse de bu karar Osmanlı sınırlarında yaşayan İran vatandaşlarını da etkilemiştir. Kapitülasyonların ilgâsından sonra, "işsiz" oldukları gerekçesiyle arabacı ve kahveci esnafından 14 İranlı, sürgün edilmek üzere Osmanlı kolluk kuvvetleri tarafından tutuklanmıştır. Bu olay üzerine devreye giren İran'ın İstanbul'daki büyükelçisi, sorunun çözümü için elçilik tercümanı Muhammed Ali Bey'i Osmanlı Polis Genel Müdürlüğü'ne göndermiştir. Ancak tercümana, kapitülasyonların kaldırılması nedeniyle bu tür durumlara müdahale etme haklarının bulunmadığı ve hükûmetin bu 14 İran vatandaşını sınır dışı edeceği ifade edilmiştir. Bunun üzerine İran Büyükelçisi, dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e başvurarak söz konusu şahısların işsiz olmadığını belirtmiş ve hapisten çıkmalarını sağlamıştır (Güzide-i Esnâd-ı Siyasî-i İran ve Osmanî Devre-i Kacariye, 1375, s. 81-84).

Hem İran basını hem de İran devlet adamları, kapitülasyonların ilgâsına dair gelişmeleri ve bunun İran'a etkilerini yakından takip etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin aldığı bu karar, uzun yıllar kapitülasyonların etkisi altında yıpranan İran'da, yabancı ülkelere verilen çeşitli imtiyazlardan kurtulabilme fikrinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, Hâver gazetesi 1 Ekim 1914 tarihinde "İran'da Kapitülasyon veya İmtiyâzât-ı Ecâib" başlıklı bir yazı yayımlayarak İran Adliye Nazırı Zikâü'l-Mülk'e tavsiyelerde bulunmuştur. Reza Perveriş imzalı yazıda: "Osmanlı Devleti'nin sonunda ciddi bir teşebbüsle bu konuda yabancı elçiliklere tebliğ ettiği notası ile ulusal hükûmetin temellerinin atılması, yerel kanunların onaylanması ve bu zaferden dolayı Osmanlı kardeşlerin sürur ve kutlaması mübarek zatınızın kulağına ulaşmıştır. Bu nedenle bu naçizane açıklama kısmen devlete ve kabineye, kısmen muhterem âli şahsınıza ve kısmen de aziz hemşerilerimize arz edilmektedir:

Kapitülasyon kelimesi, hemşerilerimin diline aşına olmadı ve İran'daki yabancıların ayrıcalıklarından bihaberler. Ancak İranlıların bu iki kelimeye aşına olmaması, bunların İran'da olmadığı anlamına gelmiyor. Belki bu yurttaşlarımızın cehaletine, hukuk bilmemesine ve bilgisizliğine tanıklık ediyor. Çünkü ülkenin ciğerine yönelik kesin bir silah hükmünde olan kapitülasyon yani imtiyâzât-ı ecanib, sadece düne kadar din kardeşlerimiz olan Osmanlıların sinesinde yer etmemiş, tüm doğu ülkeleri de henüz bunun altındalar. Bunlardan biri de sevgili ülkemiz İran'dır!

Bilginlerce de bilindiği üzere İran'daki imtiyâzât-ı ecanib ile Osmanlı'nın dünkü kapitülasyonu arasında gerçekte ve manada fark olmasa da lafzen, şeklen ve köken olarak fark olduğunu itiraf ediyorum. Mesela eski İran padişahları önceki Osmanlı padişahları gibi lütuf ve ihsan olarak açık bir isimle kapitülasyon adı altında yabancılarla böyle bir hak bahşetmişti. Fakat keşke İran'ın yabancı devletlerle yaptığı açık antlaşmalarda yer vermeyip bahsetmeselerdi. İran'ın yaptığı antlaşmalarda bu konu hakkındaki mevcut olan açık hükümlerin tümü bu konunun kesinliğine delalet etmektedir.

İran'da bu ayrıcalığın mevcudiyetinin kesin kanıtı, -İranlıların yabancılara itaat etme, destek verme ve bir Avrupa devletinin himayesini arama yönündeki günlük eğilimlerde açıkça görülmektedir. Eğer devletimiz de diğer devletler gibi istatistik, yani nüfus sayımı usullerine sahip olsaydı, yirmi yıl öncesinden bu yana binlerce İranlının sırf kendi maddi ve can güvenliği bahanesiyle komşu, arkadaş ve hemşerilerini dolandırıcılık niyetiyle Rus devleti tebaası veya diğer bir ülkenin himayesine ya da yabancı devletlerin sefarethane ve konsoloshanelerine katıldıklarını açıkça görürdü. Şimdi de katılanlar var. Eğer tanığa ihtiyaç varsa, iki-üç bin kişi hazır ve nazırdır! Elbette İran Devleti'nin diğer devletler gibi vatandaşlığa alınma ve vatandaşlıktan çıkarılma ile ilgili kanunu açık ve net olsaydı şüphesiz herkes görevini bilirdi.

Arz edilen adımlardan sonra günden güne aziz memleketimizin tahribinde oldukça tesiri ve nüfuzu olan ve ruhunun derinliklerine oturan tedavi edilebilir bu derdin kesin çaresi Avrupalıların da kavlen ve fiilen işaret ettiği üzere Adliye Teşkilatı ve Mahkemelerin reformudur. Sayın Bakan, bu yazılanları naçizden daha iyi bilir, aktarılan bilgiler, kendisinin nazarı dışında değildir. Çünkü ilim cihazıyla donatılmış zat-ı mübareği iyi tanırım, adliyenin ıslahı için hazır ve amadedir.

Nâzır hazretleri de bilir ki adalet kelimesi dilimizde yenidir. Denilebilir ki meşrutiyetten önce yani altı yedi yıl önce bu kelimeye aşına bile değildik sadece Mahkeme-i Şer'iy'e'de duymuştuk o kadar. Sayın Bakan, herkesten daha iyi bilir ki bugün İran'da hukuk adına bir iki kusura/eksik kitap dışında çokça matbu yok. Belki hepsinden daha lazım ve elzem olanı İran'da olmayan medeni kanundur. Hukuk ve Ceza kanununa, Deniz, Kara ve Ticaret hukuk ve kanuna hatta her millet için ekmek ve su hükmünde olan temel hukuka ulaşılan kadar her girişim ve levazım Adalet Nazırlığının sorumluluğundadır. Ayrıca burada sayılanlardan hariç diğer hukuk ve kanunların hepsi zat-ı muhteremenizce açık ve nettir.

Evet, bugün İran'ın başkenti Tahran'da Adliye Teşkilatı ismiyle adına Muhakeme-i İbtidai hukuk (asliye), ceza ve İstinaf mahkemesi ve Temyiz mercii ismen ve resmen her ne kadar eksik olsalar da ancak kısmen mevcuttur. İsfahan, Tebriz, Şiraz, Reşt, Horasan gibi meşhur bölgelerde mahkemelerden bazıları mevcuttur. Acaba bu mahkemeler hangi Adliye teşkilatından oluşmaktadır ve tüm bireyler için açık-net olan hangi kanunlara göre davranış gösteriyor?!

Bu önemsiz naçiz açıklamayı burada sonlandırmayı uygun görerek geçmişteki kusurların ikmalini zat-ı muhtereme bıraktım. Sonuç olarak şunu arz etmek istiyorum: Avrupa mahkemeleri gibi düzenli mahkemelerimiz ve tam kusursuz kanunlara sahip olduktan sonra o vakit din kardeşlerimiz Osmanlılar gibi Avrupalıların iddiaları karşısında gururla memleketi yıkan imtiyâzât-ı Ecânib'in ilgasına çaba ve gayret göstereceğiz. Yani değerli komşumuz Osmanlılar görmeyi hak ettiği hakiki bayramı acaba biz de görecek miyiz?!!" (Hâver, 1 Ekim 1914, s. 7-8) denilerek İran'daki yabancı imtiyazlarının da Osmanlıda olduğu gibi ülkenin "ciğerine saplanmış bir hançer" hükmünde olduğu ve bu durumun giderilmesi için uluslararası hukuk kurallarına sahip olunması gerektiği vurgulanmıştır.

Asr-ı Cedîd gazetesi de "Kapitülasyon ve İran" başlığı altında kapsamlı bir köşe yazısı kaleme almıştır. Yazıda, Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların ilgâsının, İran'da da benzer bir girişim düşüncesini tetiklediği belirtilmiştir. Musaddık Saltana'nın kapitülasyonun tanımı ve değiştirilmesine ilişkin risalesine atıfta bulunularak, İran'ın bu konuda nasıl bir yol izlemesi gerektiği tartışılmıştır. Yazıda, İran'ın güçlü kanunlara ve tarafsız yargıçlara sahip olması gerektiği, gayrimüslim tebaasına hükmedemeyen bir devletin Avrupalı devletlerin vatandaşlarına hükmetmeyi hak edemeyeceği ifade edilmiştir (Asr-ı Cedîd, 7 Kasım 1914, s. 6).

Osmanlı Devleti'nin harp arifesinde kapitülasyonları tek taraflı ilgâ etmesi, İran'da konunun etraflı bir şekilde incelenmesine neden olmuş ve uzun süre gündemde kalmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Rusya'da meydana gelen 1917 Bolşevik İhtilali ise Osmanlı Devleti ve İran'daki siyasi durum üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bolşeviklerin zaferi ve Çarlık rejiminin çöküşü sonrasında kurulan Sovyet hükûmeti, bu devletlerden alınan tüm imtiyazları kaldırdığını ilan etmiştir. Dönemin İran Başbakanı Samsamü'l-Saltana da Bolşevik İhtilali'nin ardından imzalanan Brest-Litovsk Barışı'nı fırsata çevirerek 1907 İngiliz-Rus Antlaşması'nı ve bir dizi kapitülasyonu tek taraflı olarak ilgâ ettiğini duyurmuştur (Sipehr, 1362, s. 498-501).

İranlı yetkililer, Osmanlı Devleti'nin de benzer sorunlarla karşı karşıya olması nedeniyle, kapitülasyonların ilgâsı konusunda en az sorun yaşayacakları ülkenin Osmanlı Devleti olduğuna inanmışlardır. İran hükûmeti, Babıâli'ye 24 Nisan 1918 tarihli bir telgraf göndererek kapitülasyonların kaldırılmasına dair aldığı kararı resmen bildirmiştir. Osmanlı Devleti ise komşusu İran'ın bu girişimini memnuniyetle karşılamış ve şu ifadeleri kullanmıştır:

"Elçiliğinizce iletilen, siyasi ve ekonomik bağımsızlığa aykırı olan tüm sözleşme ve kararların ilgâsına ve yürürlükten kaldırılmasına ilişkin hükûmetinizin yazısı büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Hükûmet-i Seniyye, düşmanlarımız İngiltere ve Rusya'nın ülkenizin egemenliğine ve kalkınmasına koyduğu engelleri ortadan kaldırmış ve İran ile iş birliğine yönelik isteğini dile getirmiştir. Nitekim müttefikleri ile birlikte Brest-Litovsk'ta Rusya ile imzaladığı barış antlaşmasının yedinci maddesinde, 'İran müstakil bir hükûmet olduğundan Rusya, Hükûmet-i müşarünileyhin siyasi ve ekonomik bağımsızlığı ve mülkiyetinin tesisine riayet etmeyi taahhüt eder' hükmüne yer verilmiştir. Hükûmet-i Seniyye, muharip devletlerden bir barış antlaşması imzaladıklarında bu ilkeyi kabul etmelerini talep etmiştir. Şimdiye kadar hayırhahlığını gösteren Hükûmet-i Seniyye, İran hükûmetinden bu kararının Osmanlı menfaatlerine hiçbir şekilde zarar vermemesi için İran'daki Osmanlı tebaasına ve Osmanlı ticaretine önem göstermesini; Alman ve Avusturya-Macaristan tebaası gibi Osmanlı tebaası ve çıkarlarının da bir antlaşma çerçevesinde korunmasını istemektedir. İran'ın bağımsızlığını sağlamaktan geri durmayan hükûmetin, belirtilen ilkelere zarar vermeyeceği açıktır" (Güzide-i Esnâd-ı Siyasî-i İran ve Osmanî Devre-i Kacariye, 1375, s. 810-812).

Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti ve İran'ın kapitülasyonlardan kurtulma yönündeki çabalarının somut birer örneği olarak tarihe geçmiştir. Her iki devlet de egemenliklerini güçlendirmek ve yabancı müdahaleleri sınırlamak amacıyla önemli adımlar atmıştır. İran kamuoyu ve basını, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ilgâ etmesini yakından takip etmiş ve bu girişimi kendi ülkeleri için bir model olarak değerlendirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin İran'ın kapitülasyonları kaldırma kararını desteklemesi, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlamıştır. Osmanlı hükûmetinin mesajında, İran'ın bağımsızlığını ve egemenliğini desteklediği, ancak kendi vatandaşlarının ve ticari çıkarlarının korunmasına da önem verdiği görülmektedir. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerde millî menfaatlerin gözetilmesi ve karşılıklı saygı prensiplerinin önemini vurgulamaktadır.

İran'ın kapitülasyonları ilgâ etme girişimi, ülkenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını pekiştirmek adına atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte, Osmanlı Devleti'nin deneyimlerinden faydalanılmış ve benzer sorunlarla karşılaşmamak için diplomatik

hassasiyet gösterilmiştir. İran basını ve kamuoyu, bu gelişmeleri olumlu bir perspektifle ele alarak, yabancı müdahalelerin azaltılması ve millî egemenliğin güçlendirilmesi yönünde bir bilinç oluşturmuştur.

Netice itibariyle, Osmanlı Devleti ve İran'ın kapitülasyonları ilgâ etme yönündeki eş zamanlı çabaları, bölgedeki millî devletlerin yabancı baskısına karşı direnişinin ve ulusal egemenliklerini pekiştirme arzusunun bir göstergesi olmuştur. Bu gelişmeler, her iki ülkenin de uluslararası arenada daha bağımsız ve güçlü bir konum elde etme hedeflerinin bir yansımasıdır.

Sonuç ve Öneriler

Kapitülasyonların ağır şartları altında uzun yıllar boyunca hem Osmanlı Devleti'nin hem de İran'ın siyasi, ekonomik ve adli açıdan egemenlik ve bağımsızlık hakları ciddi şekilde zedelenmiştir. Yabancı devletlere tanınan bu ayrıcalıklar, her iki devletin topraklarında yaşayan yabancı tebaayı ülke vatandaşlarından daha ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. Bu durum, yerel halkın tam ve adil yargı süreçlerinden mahrum kalmasına sebep olmuş ve telafisi güç zararlar doğurmuştur. Dolayısıyla, Osmanlı ve İran halkları kapitülasyonlara karşı ciddi tepkiler göstermiştir.

Osmanlı Devleti, özellikle Tanzimat Dönemi'nden (1839-1876) itibaren sorunun çözümüne yönelik çeşitli adımlar atmış ancak somut bir başarı elde edememiştir. 1908'den itibaren İttihat ve Terakki yönetimi, kapitülasyonların kaldırılması konusunda daha kararlı bir tutum sergilemiştir. Nihayetinde, I. Dünya Savaşı'nın yarattığı uluslararası karışıklık ortamından faydalanarak, 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kapitülasyonları tek taraflı olarak ilgâ ettiğini duyurmuştur. Bu gelişme hem yurt içinde hem de yurt dışında büyük yankı uyandırmıştır. Osmanlı halkı kararı sevinç gösterileriyle karşılarken, Avrupa'nın büyük devletleri tepki göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nin kararı, yıllarca kapitülasyonların olumsuz etkilerine maruz kalan bir diğer Müslüman devlet olan İran'da da büyük ilgi uyandırmıştır. İran devlet adamları, basını ve halkı, Osmanlı'nın kapitülasyonları tek taraflı olarak ilgâ etmesini son derece olumlu karşılamış ve bunu kendi ülkeleri için bir model olarak değerlendirmiştir. İran'ın Asr-ı Cedîd, Çehrenemâ, Hâver, Nevbahar ve Ra'ad gibi önde gelen gazeteleri, Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri yakından takip ederek İran hükûmeti ve halkını bilgilendirmiştir. Ayrıca Osmanlı topraklarındaki İranlı görevliler de Tahran'a gönderdikleri raporlarla meseleyi aktarmışlardır. Fakat Osmanlı coğrafyasında alınan ekonomik ve adli kararlara İran vatandaşlarının da tabi tutulması, İranlı yetkilileri bazı açılardan zor durumda bırakmıştır. Bu nedenle, İranlı yetkililer menfaatlerine dokunan meselelerde Babîâli'ye itiraz etmekten çekinmemişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ilgâ kararı, İran kamuoyu için de bir emsal teşkil etmiştir. Kapitülasyonların ağır şartlarından etkilenen İran halkı, benzer bir adımın kendi hükûmetleri tarafından da atılmasını beklemiştir. Fakat İran coğrafyası I. Dünya Savaşı sırasında hem İttifak hem de İtilaf Devletleri tarafından savaş alanı olarak kullanılmıştır. Bu şartlar altında kapitülasyonları kaldırmak mümkün olmamıştır. 1917 Ekim Devrimi'nin ardından Rusya'da meydana gelen siyasi karışıklık ise İran için bir fırsat doğurmuştur. Bu durumu değerlendiren İran hükûmeti, kapitülasyonları tek taraflı olarak ilgâ ettiğini duyurmuştur.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırması hem kendi halkı üzerinde hem de İran kamuoyunda derin etkiler yaratmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu

kararı, İran için bir örnek teşkil etmiş ve İran'ın da benzer bir adım atmasına zemin hazırlamıştır. Kapitülasyonların kaldırılması, her iki devletin de egemenlik haklarını yeniden tesis etmeye yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, millî bağımsızlık ve egemenlik kavramlarının güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları tek taraflı ilgâ etmesinin İran kamuoyundaki yansımalarını inceleyerek iki ülke arasındaki etkileşim ve karşılıklı etkilenmeleri ortaya koymuştur. Gelecekteki araştırmalar için arşiv araştırmaları derinleştirilerek, Osmanlı ve İran arşivlerindeki diplomatik yazışmalar ve resmî belgeler detaylı bir şekilde analiz edilebilir. Böylece, kapitülasyonların kaldırılmasının iki ülke ilişkilerine olan etkisi daha net bir biçimde ortaya konulabilir. Ayrıca Osmanlı ve İran'ın kapitülasyonları kaldırma süreçleri, diğer Doğu ülkelerinin benzer deneyimleriyle karşılaştırılarak bölgesel etkileri ve sonuçları daha geniş bir perspektiften değerlendirilebilir. Multidisipliner bir yaklaşım benimsenerek, kapitülasyonların kaldırılmasının toplum ve ekonomi üzerindeki etkileri incelenebilir. Dönemin basın organlarındaki tartışmalar ve halkın tepkileri daha ayrıntılı olarak ele alınarak, kamuoyunun rolü ve etkisi değerlendirilebilir. Kapitülasyonların kaldırılmasının uluslararası hukuk bağlamındaki yeri ve etkisi incelenerek, devletlerin egemenlik hakları ve uluslararası antlaşmaların tek taraflı feshi konuları üzerinde durulabilir. Bu çerçevede yapılacak çalışmalar, Osmanlı ve İran tarihine ve iki ülke arasındaki ilişkilere önemli katkılar sağlayacak; kapitülasyonların kaldırılmasının bölgesel ve uluslararası etkilerini daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA.Y.PRK.BŞK, 38/16.

İran Arşiv Belgeleri

Güzide-i Esnâd-ı Siyasî-i İran ve Osmani Devre-i Kacariye, (1375), (Der. Mohammad Hassan Kavousi Araghi) Cilt 7, Vahid-i Neşr-i Esnâd-Müessesesi-i Çap ve İntişârât-ı Vüzerat-ı Umûr-ı Hâriciye, Tahran.

Sürelî Yayınlar

Asr-ı Cedîd, "Kapitülasyon ve İran". 18 Zilhicce 1332/7 Kasım 1914.

Asr-ı Cedîd, "Yaddaşt-ı Hefte". 19 Zilkade 1332/10 Ekim 1914.

Çehrenemâ, "Osmanî İmtiyâzât-ı Ecânib-ra der-Memâlik-i Hud Lâğv Kerd"..1 Zilhicce 1332/21 Ekim 1914.

Hâver, "Ref'i ve İlgâ-yı İmtiyâzât-ı Ecnebiye". 23 Şevval 1332/14 Eylül 1914.

Hâver, "Ref'i ve İlgâ-yı İmtiyâzât-ı Ecnebiye". 2 Zilkade 1332/22 Eylül 1914.

Hâver, "Kapitülasyon ya İmtiyâzât-ı Ecanib der-İran: Kabil-ı Teveccüh-ı Cenab-ı Aka-yı Zikâü'l Mülk Vezir-i Adliye". 11 Zilkade 1332/1 Ekim 1914.

Hâver, "Lecacet-i Franseviyan", 18 Zilkade 1332/8 Ekim 1914.

Hâver, "Postahaneha-yı Ecanib", 18 Zilkade 1332/8 Ekim 1914.

Hâver, "Resm-i Temettû", 18 Zilkade 1332/8 Ekim 1914.

Hâver, “Tezyin-i Resm-i Gümrük”. 18 Zilkade 1332/8 Ekim 1914.

Nevbahar, “Âlem-i İslâm”. 2 Safer 1333/20 Aralık 1914.

Ra’ad, “der-Osmanî Tağyir-i Kapitülasyon”. 2 Zilkade 1332/27 Eylül 1914.

Ra’ad, “Matbuat-ı Harice Raci’ be-Ceng-i Beyne’l-mileli: der-Osmanî”. 2 Zilhicce 1332/22 Ekim 1914.

Ra’ad, “Siyaset-i Osmanî”. 13 Zilkade 1332/4 Ekim 1914.

Ra’ad, “Matbuat-ı Harice Raci’ be-Cengi Beyne’l-mileli”. 24 Zilkade 1332/15 Ekim 1914.

Takvim-i Vekayi, “Kavânîn ve Nizâmât”. nr. 1938, 4 Eylül 1330/17 Eylül 1914.

Ansiklopedi Maddeleri

İNALCIK, H. (2000). İmtiyâzât. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, İstanbul.

KALLEK, C. (2000). İmtiyâzât. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, İstanbul.

KÜTÜKOĞLU, M. S. (1988). Ahidnâme. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul.

Kitap, Makale ve Tezler

ABRAHAMİAN E. (1384). *İran Bey-i Do İnkılab*. (Trc. Ahmed Gül-Muhammedî, Muhammed İbrahim Fettahî Velilayi). Tahran: Neşrini.

ABRAHAMİAN E. (2019). *Modern İran Tarihi*. (Çev. Dilek Şendil). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ARIKAN, R. (2016). I. Dünya Savaşı’nda Marne Cephesi ve Osmanlı Devleti’nin Savaşa Girişi. *VAKANÜVİS*, Mart 2016, Yıl 1, No. 1, 1-36.

BİLGİN, T. (2015). Milli Mücadele Döneminde Bilecik. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları.

DEVLETÂBÂDÎ, Y. (1361). *Hayat-ı Yahya*. C. III. Tahran: İntişârât-ı Attar.

DEMİRYÜREK, H. (2023). Harbin Gölgesinde İktisadî Hayat: Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Bursa’da Ticaret ve Ziraat. *VAKANÜVİS*, Yıl/Vol. 8, Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa’ya Armağan, 2497-2525.

KOLAY, A. (2017). II. Meşrutiyet Döneminde Hariciye Nezaretinde Tensikat ve Bürokratik Değişim (1908-1910). *Türkiyat Mecmuası*, 27(1), 193-214.

KOLAY, A. (2019). *Anadolu’da İşletmeye Açılan İlk Demiryolu: İzmir-Kasaba Hattı ve Uzantıları (1863-1897)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MAJD, M. G. (1390). *İngiliz ve İşgal-i İran der-Cengi Cehani-yi Evvel*. (Ed. Ali Ekber Rençber-Kirmanî, çev. Mustûfi Emirî). Tahran: Müessesese-i Mütala’at ve Pejuheşiha-yı Siyasî.

MEHDEVÎ, A. H. (1385). *Tarih-i Revabit-ı Harici-i İran: ez İbtida-yı Devran-ı Safeviye ta-Payan-ı Ceng-i Dovvom-u Cehani*. Tahran: Müessesese-i İntişârât-ı Emir Kebir.

MEDENÎ, C. (1990), *Tarih-i Siyasi-i Muasır-ı İran*. Cilt 1, Kum: Defter-i İntişârât-ı İslamî.

MİROSHNİKOV, L. I. (1344). *İran der Ceng-i Cehani-yi Evvel*. (Trc. A. Duhanıyati). Tahran: Müessesese-i İntişârât-ı Emir Kebir.

SİPEHR, A. A. (1362). *İran der-Ceng-i Bozorg 1914-1918*. Tahran: İntişârât-ı Edib.

ŞEMİM, A. A. (1374). *İran der Devre-i Saltanat-ı Kacar*. Tahran: Neşr-i Efkâr.

TÜRKGELDİ, A.F. (1984), *Görüp İsttiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ZOWGHİ, İ. (1989). *İran ve Kudretha-yı Bozorg 1900-1925*. Tahran: İntişârât-ı Pazhang.

EXTENDED ABSTRACT

The terms *Muahadat-ı Atîka*, *Uhud-ı Atîka*, *Ahidnâme*, *İmtiyâzât-ı Atîka*, or *İmtiyâzât-ı Ecnebiye* refer to privileges or capitulations, which denote the commercial, economic, and judicial rights and exemptions granted by one state to foreign individuals, groups, or states within its territory, as outlined in treaties. Throughout history, the Ottoman Empire and Iran were among the states that endured the harsh conditions of capitulations for many years. Although both states made occasional attempts to abrogate these capitulations, they were unable to achieve complete success in this regard.

The right of capitulation in Iran was first granted to Tsarist Russia during the reign of Fath Ali Shah Qajar (1848-1896) through the Treaty of Turkmenchay (1828). Subsequently, during the reigns of Nasir al-Din Shah (1848-1896) and Muzaffar al-Din Shah (1896-1906), Iran extended numerous economic privileges to not only Britain, Tsarist Russia, and Sweden but also to Spain, France, the United States of America, Germany, Italy, and the Ottoman Empire. As a result, Iran lost its economic independence and, in a sense, became a semi-colonial state. Despite being aware of this situation, Iranian statesmen were unable to undertake any efforts that would lead to the abrogation of the capitulations.

From the perspective of the Ottoman Empire, the privileges granted by the Ottoman State did not pose a serious economic threat until the 18th century. Yet, up until that time, the Ottoman Empire had the capacity to prevent the abuse of these privileges. However, from the late 18th century onwards, European powers significantly increased their pressures on the gradually weakened Ottoman Empire to expand their dominance. In the face of these growing pressures, during the reign of Sultan Selim III, Ottoman statesmen reacted against the capitulations and made efforts to take various measures to rescue their subjects from becoming a class without privileges.

By the time of the Tanzimat period (1839-1876), Ottoman statesmen believed that the first and most fundamental step toward the restoration of the state and the preservation of its independence was to free the country from the capitulations. To this end, measures were explored to prevent the misuse of the privileges granted under the capitulations. Public opinion, which recognized the capitulations as the greatest threat to the nation, also began to show resistance. In fact, from 1908 onwards, every government placed the abolition of the capitulations at the top of its agenda.

With the rise of the Committee of Union and Progress to power, efforts to abolish the capitulations gained momentum, and opportunities to annul them began to be actively pursued. Indeed, because of the pressure from the Unionists, who sought to turn the complex situation at the onset of World War I into an opportunity, Sultan Mehmed V issued a decree on September 8, 1914, for the abolition of the capitulations. On September 9, 1914, the CUP government notified the foreign embassies in Istanbul that, effective from October 1, 1914, all commercial and judicial capitulations would be abolished.

This announcement caused a great stir both domestically and internationally. While celebrations were held within the country upon hearing the news, it was met with strong opposition from the European great powers, referred to as the Great Powers (Düvel-i Muazzama). In fact, there was great curiosity about how this decision would be received in Iran, another Muslim state that had long been subjected to the negative effects of the capitulations.

The unilateral abolition of the capitulations by the Ottoman Empire had a positive impact, especially on Iranian statesmen, as well as the Iranian press and public. Both the Iranian press and statesmen closely followed the Ottoman Empire's initiative from the outset.

Iran's newspapers such as *Asr-ı Cedîd*, *Hâver*, *Çehre-nemâ*, *Nevbahar*, and *Ra'ad* closely followed the developments in the Ottoman Empire during this period and published news regarding the impact of the decision to abolish the capitulations on the Ottoman subjects. For instance, *Ra'ad*, one of Iran's widely circulated newspapers, published a report on September 11, 1914, featuring a story from the Russian newspaper *Russkoye Slovo* about the abolition of the capitulations. The article stated that in a note sent to the representatives of the European great powers, the Ottoman government had informed them that, starting in October, the rights of foreign nationals would be altered. Additionally, it was mentioned that the activities of the Public Debts (*Düyûn-ı Umûmiye*) had been suspended. The article emphasized that the purpose of these measures was to advance the Ottoman Empire, while also indicating that the Ottoman government was ready to negotiate agreements with foreign powers at any time. In the final part of the article, it was shared that the Ottoman government had decided to immediately declare war if any of the foreign states rejected the changes to the capitulations, thereby underscoring the seriousness of the Ottoman government's stance on the issue.

The decision to abolish the capitulations was a crucial development for the Ottoman Empire, as it was essential for overcoming the political and economic crisis the empire was facing. Therefore, this decision was met with great joy by the Ottoman people, who had long suffered under the harsh conditions of the capitulations.

Hâver newspaper also referred to this situation, reporting the joy of the Ottoman people in its columns. The article described how a magnificent rally was organized in Sultan Ahmed Square on Wednesday, September 9, with 50,000 people in attendance. It was noted that the government's extraordinary action was expressed with music, joy, and happiness. The article continued by stating that fiery speeches were delivered by the leaders of the Committee of Union and Progress, and afterward, the delegation visited the Sublime Porte to express their gratitude and thanks to the cabinet. In the final part of the article, it was shared that on the night of September 8, telegrams were sent to all Ottoman provinces informing them of the abolition of the foreign privileges, and in response, the people sent continuous telegrams to the Sublime Porte expressing their joy and happiness.

Ra'ad newspaper, which closely followed the events surrounding the abolition of the capitulations, did not fail to report the joy and enthusiasm of the Ottoman people. In its report dated September 27, 1914, *Ra'ad* conveyed: "The people of the capital welcomed the government's initiative with joy. The entire city was illuminated, flags were raised, and groups of people walked through the streets, congratulating the Ottoman government for this successful initiative," thus capturing the emotions of the people at that moment.

Another widely circulated newspaper in Iran, *Nevbahar*, in a lengthy article under the headline "The Islamic World", highlighted that the British and Russian governments' plans regarding the Ottoman Empire's involvement in the war had not gone unnoticed. The article stated, "Alhamdulillah, the Ottoman government, without falling victim to the enemy's intrigues, is both abolishing the capitulations and entering into military preparations, ready to defend the honor and dignity of Islam." In this way, the article expressed satisfaction with the Ottoman government's initiative.

One of Iran's other widely circulated newspapers, *Asr-ı Cedîd*, also covered the Ottoman Empire's abolition of the capitulations under the headline "Note of the Week". In a report dated October 10, 1914, it was noted that the abolition of the privileges granted to foreigners had positive effects within the Ottoman Empire. The article emphasized that, with this decision, the Turkish nation was freed from the capitulation treaties old treaties (*Uhûd-ı Atîka*). The report continued by mentioning that countries like Japan, Siam (Thailand), and Zanzibar, which were also bound by capitulation terms, had recently freed themselves from these conditions through their diplomacy. It was then concluded that the Ottoman Empire, seeing the World War as an opportunity, had abolished its old treaties regarding capitulation.

In the final part of the report, it was stated: "From this date forward, no privileges will be granted to foreigners in the Ottoman Empire, and they will be treated equally in all matters, just like the citizens of the Ottoman Empire." It then concluded: "Although the European great powers generally protest the Ottoman Empire's initiative, given the current situation in Europe, it seems unlikely that these protests will have any effect."

Another widely circulated newspaper in Iran, *Çehrenemâ*, also reported the Ottoman Empire's abolition of the capitulations under the headline "Abolishment of Foreign Privileges in the Ottoman Empire". In a report dated October 21, 1914, it was stated that the Ottoman Empire, taking advantage of the situation in which European states found themselves, abolished the capitulations as of October 1. The report also mentioned that four European countries had reluctantly accepted this decision temporarily and had remained silent.

As seen, the Iranian press, particularly with the involvement of the Iranian government, informed the entire Iranian public about the matter, while also addressing Iranian statesmen and offering cautionary advice on what lessons Iran should learn from the Ottoman Empire's initiative. Indeed, *Asr-ı Cedîd* newspaper also published a lengthy editorial on the issue. The article provided a summary of a pamphlet written by the Iranian statesman Muhammad Sadik regarding the capitulations, and then, through detailed analysis, raised questions on how Iran should learn from the Ottoman Empire's attempt to abolish the capitulations.

Throughout this process, Iranian statesmen working in the Ottoman territories conveyed their observations to their homeland through reports they sent.

In fact, while the abolition of the capitulations by the Ottoman government served as an example for Iran, the fact that Iranian citizens, like foreign nationals living in the Ottoman territories, were subject to the decisions made in economic and legal matters did not sit well with Iranian officials. Therefore, as the decisions regarding the abolition of the capitulations were being implemented, Iranian authorities did not hesitate to object to issues that affected their interests.

The Ottoman Empire's decision to abolish the capitulations was of great concern to Iran, and as a result, the Iranian public took a special interest in the matter. This initiative by the Ottoman government was seen as a precedent for Iran. Particularly, after years of enduring the harsh conditions of the capitulations, many Iranians expected their own government to take similar action. Indeed, in October 1917, the Russian Revolution came to Iran's aid. Seizing this political turmoil as an opportunity, Iran's Prime Minister at the time, Samsamü'l-Saltana, announced the unilateral abolition of the capitulations. Thus, this bold decision illustrates the significant impact the Ottoman Empire's move to abolish the capitulations had on Iran.

Ekler

Ek 1: Sultan Reşad'ın İmtiyâzât-ı Ecnebiyenin (Kapitülasyon) İlgâsı Hakkındaki İrade-i Seniyyesi (Takvim-i Vekayi, 17 Eylül 1914).

تکرار اسنادی تاریخی

۱۳۲۶

استانبول و ولایات ایچون سنه لکی
پوسته اجرتیه برابر آتی آتی
۴ بیجی عیدیه در

عماق اجنبیه ایچون سنه لکی
۴۰ فرآقدر

سنه سی ۱۰ پاره در

توقیر و فتاویح

دولت عالیہ عثمانیہ تک جریده رسمیہ سیدر

[هرگزونه نشر اولنور]

تاریخ تألیسی

۱۲۴۷

امور اداره به متعلق خصوصیات
ایچون مطبعه حاسبه مدیریتنه
صراحت اولنور

عماق اجرا و دفتر خاقانی اعلانلرندن
مطلوعاً یکریمی و دیگر اعلانلک
پرسنلرندن ایچی غروش آلتور

تحتی سنه : ۲۶ شوال ۱۳۳۲ و ۴ ایلول ۱۳۳۰

قوانین و تقاضات

امتیازات اجنبیه تک (قاییتولاسیون) القاسی حقتده

اراده سنیه

عماق عثمانیه ده مقیم تبعه اجنبیه حقتده دخی حقوق عمومیہ دول
احکامی دائره سنده معامله اولنق اوزره الیوم جاری مالی و اقتصادی
و عدلی واداری (قاییتولاسیون) نامی آتنده کی باجله امتیازات اجنبیه تک
واولنره متفرع ویا اولنردن متولد بالجله مساعدات و حقوقک فی مابعد
رفع و القاسی مجلس وکلا قراریه تنسیب اولنشددر .

اشبو اراده سنیه ۱۸ ایلول ۱۳۳۰ تاریخندن اعتباراً مرعی الاحکام
اوله حقددر .

اشبو اراده سنیه مزک اجراسنه هیت وکلا مأمورددر .

۱۷ شوال ۱۳۳۲ ۲۶ اگستوس ۱۳۳۰

محمد رشاد

شیش الاسلام و اوقاف	شیر
مدلیه ناطری و شواری دولت رئیسی وکیل	مدیر اعظم و خارجیه ناطری
تجارت و زراعت ناطری	داخلیه ناطری
سایان البستانی	طاعت
پوسته و تلفون ناطری	ماليه ناطری
اوسقان	بحریه ناطری
	چاويد
	معارف ناطری
	احمد شكري

مراد محمد

سلائیك ایله مدلی و ساقز آطه لری مواردنك عثمانی محفظه خانه لرندن
برنده مساینه طیبه ایله پول کونلری داخل اولق اوزره بش کون
قرانتیه و قطعه برات قتیبه و اتلاف قار تعلیماتنامه سی احکامنه تابع طولسنه
مجلس امور صحیه چه قرار وریلدرک اقتضامی ایضا قلنمش اولدینی صحیه
نظارتندن بیلدرلشدر .

استانبول ولایتندن :

جزا قانون مذبلک دردیجی ماده سنک ضمن ابتدیی کیفیت عقوک

بو نسخه مجلس مبعوثانک ضبط جریده سی حاوید

Ek 3: Hâver gazetesinin kapitülasyonların tek taraflı olarak ilgâsına dair "İmtiyâzât-ı Ecnebiye'nin Ref'i ve İlgâsı" başlıklı haberi (Hâver, 22 Eylül 1914).

شماره ۲	۲ ذی القعدة ۱۳۳۲	۹ ايلول ۱۳۳۰	صفحه ۱
صاحب امتیاز سید حسن KHAVAR Directeur, Propriétaire. S. HASSAN Stamboul مفتی یکبار طبع و نشر میشود قیمت تک نمره ۱ غروش			سر محرر و مدیر امور س ۲۰۰ . توفیق اداره خانه روبروی باب عالی در مطبوعه شمس است نمره تلفون: ۲۹۵ قیمت اشتراك: سالتانه در اسلامبول ۶۰ غروش « ممالک عثمانیه ۷۵ » « ایران ۳۵ » « هند ۱۰ » « مالک سائر ۱۷ » « فران ۱۰ » « رومیه ۱۰ » « مالک سائر ۱۷ » « فران ۱۰ »
در این جریده هر قسم مقالات تاریخی و سیاسی و علمی و ادبی درج و از منافع دول و ممال اسلامی بحث میشود و طبعه مقالات عام المنفعه پذیرفته و در انتشار وردان بصاحبش روزنامه ازادست . قیمت اعلان عادی سطر ۳ و اعلان بانك و امور صراف ۵ (۵) اعلانات معتنا که درجی حوادث درج شود سطر ۱۵) غروش است .			
<p>استفاده نموده و تمام آنها را با معاهدات و مقاولات رسمی تأیید و تأکید کرده گدایش را در شاهراه ترقی و تعالی مات و دوات عثمانی بشکل يك مانع و حائل بزرگی قلم و افزاغ نمودند .</p> <p>وزرا و رجال حکومت سابقه بفکر اینک در ایام مسند نشینی و عزت خودشان در دسری برای خودشان فراهم نیاوردند ، بهیچ وجه در تحدید و تقلیل امتیازات اجنبیه بذل غیرت نموده ، بعمس عداقتارها بر حسب سیاست پوسیده [اداره مصالحت] - که جدأ غیر از خرابی مصالحت نبود - می افزودند . این حالت مؤله و طوطق لعنت - در عهد خاقان سابق (عبدالحمیدخان) چندین افزایش و قوت پیدا کرده بود که بچهاره عثمانیان را اسیر زنجیر اروپا واروپائیان داشته بود . در هر قدمی عزت نفس اهل وطن با مال تجاوز و احتراض مسافرین و مهمانان اجنبی می شد . از ترس سلطان جابر که جز از حیات و منافع شخصی خود اندیشه دیگر نداشت - کسی را یاری اعتراض و دم زدن ازین احوال بر ممال نبود . فرنگیان و سفرای بی رحم دول بزرگ اروپا هر چه دلشان می خواست می کردند و هر آنچه میبانشان بود بعمل می آوردند .</p> <p>درجه فضولی و وقاحت بیگانگان فرنگ بجدی رسید که در تمام ادارات و شئونات ملکی که از قبیل حاکم عدلیه ، مالیه ، خارجه و داخله کربک و سائر می باشد ، کیف مایشاء ، مداخله می نمودند و از پیش می بردند .</p> <p>در صورتیکه همه گونه احترامات و امتیازات را داشتند ، باز هم قانع نبودند ، از دادن مالیات و رسوم ابا و امتناع نموده و همه آن خواهشهای بزرگ و تکالیف ششاهه در میان نموده ، تکالیف و اوضاع مملکت را بریشان</p>	<p>رفع و الغای امتیازات اجنبیه</p> <p>امتیازات اجنبیه در ممال محروسه عثمانی جدأ يك تاريخچه عجیب و غریبی دارد . در قرتهای گذشته - سلاطین آل عثمان از انجلیک همیشه در سرشتان مهمان نوازی و غربیب پروری محمود و مفلطور بود . بعضی رفاه حال و تملطیف خاطر فرنگیان در قلمرو عثمانی با آن يك نوع امتیازاتی بالطوع و الرضا داده بودند که با کمال امن و امان باجرای تجارت و مسافرت بکوشند . این مساعدات را در وقتی نائل شدند که عساکر عثمانی سور و حصار (و یانه) را فرا گرفته و قسمت بزرگی از اروپا را بزیر فوذ ولوی سعادت احتوای [ماه وستاره) عثمانی در آورده بودند .</p> <p>در آن اوقات سیاست و اوضاع عالم در کرون بود . کسی باور نمی کرد که بعد از چند عصر دیگر اروپائیان بقوت علم و سعی از سر نو قوت گرفته جهان را مسخر خواهند نمود . بزرگان اسلام که همیشه تساهل و تعاهل را - حتی در معاملات ملی و سیاسی - شیعه مرضیه دانسته و متداخلین و متنفذین فرنگ را وقع و اهمیتی نمی گذاشتند ، روز بروز به تطیب خاطر آن رومه منشان کوشیده و پیش از چشم داشت آنان مساعدات و امتیازات فوق العاده بانها بخشیدند . رفته رفته مساعدات و مهماننوازیهای مذکور حکم تمام و عادت دیرینه را پیدا کرد . آنکه هنگام ضعف و همن دولت علیه عثمانی ، دول اروپا از مساعدتانی که بایشان از راه لطف و کرم احسان شده بود ،</p>		

Ek 4: Ra'ad gazetesinin kapitülasyonların tek taraflı olarak ilgâsına dair "der-Osmanî Tağyir-i Kapitülasyon" başlıklı haberi (Ra'ad, 27 Eylül 1914).

(رعد) ۶ ذیقعدة المرام ۱۳۳۲

شماره ۲

پاریس تبه کرده بودم امتضال بنیامید
حلول هجرت ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ را میباش از
آورد کسانا فراموش گفتم که ما اجناس
۲۹ گند خا بر مسوق انگلیس حمله کرده
پادشاه نظام از حسب الممول باعراهن تویجه
هان پورش آوردند
سواره فراوی درمحل یک لست راه
آمن را طبع کرده تکی از خطوط ارتباطیه
آنها را قطع نمود
بنایت آرایش آلمان را از کار انداخته
آلمان پیمان با بریتون آلمان بست آنداختند
بنامه زیدی روحیه را که درزم
حک بنامه ساخته بودند پدا کردید
روز یکشنبه آفتاب با فقه ضعیف دارا
از پرتو خورشید برینده ساخت لی فتون که
لیفتون دروزن باریک حوس خورده بود حکت
تقدیر در تمام اجزای صده حدمات آنگاه
بر پادشاه نظام وارد آمد

میلان - یک دستار کمانی با دوقیق
تزیین دارا طریقی بولامعه تمامه با نقیص
سحری درتوسکی ساسل الدانان غرق شده
فراوانی با بویجه مستطون شکل
سیرمهان کاروه شدند
قرائتیه
ترکی هی فرانساه خورفته که
من هی آقا زنده بماند یک فرانس بنامه
میباش ابریه نیز در پادشاه که برادران هم
کوش می خور در رفن بنامه حکت وقت
ورده

تلگرافات داخله

نماینده
بیم ۳ ذیقعدة - دروزن تلگراف آراء
شده مجددا کثرت ناظم اخبار شده است

تلگرافات داخله

نماینده
بیم ۳ ذیقعدة - دروزن تلگراف آراء
شده مجددا کثرت ناظم اخبار شده است

مطبوعات خارج جهره راجع بچنگالین المللی دنیا

از جراید ترکی
ترجمه از روزنامه صباح
مورخه ۲۶ شوال ۱۳۳۲

آلمان در خلك روسیه

برن ۱۵ سبتمبر - از جراید
فرانسیس اطلاع میدهند: امتضال اردوی ولی
روسیه باعث بیشرقت ما (آلمانی) کشیده
تغافل آلمانا جهت ولت بانکی روسیه
دوچار خیانت و بغاوت زدی گشته اند لفرانک
نویز هیلدنبورخ از حدود سرحدی گذشته
ایالت سووالسکی روسیه از آرزوی در زیر
اداره آلمانا درآمده اعمالی تاکنون سکون و
اعتدال در خود را بیحفظه نموده اند
ایالت سووالسکی سووالکی
فران ۴ ذیقعدة - دروزن شرف وزارت
جنبه اطلاع میدهند که دروزن شرف اخبار
آراء صدوق هیزار سیت به بنجین از ایدنگان
فرانس نامه شد صورت هزار آراء این قرار
است:
حاجی شیخ بومف ۴۶۲۸ رای - شمار
الموه ۳۵۸۱ رای - حاجی مهاد الموه ۲۶۷۷
آقا بهرا سید محمد رموی ۲۶۵۰ رای -
جان بابا خان بوم صاحب دیوان ۲۲۵۰ رای -
سید ایشا حاجت المانک ۲۲۴۳ رای - منضر
المنان ۱۹۲۴ رای - حاجی سید محمد رفیر
الموه ۱۸۴۲ رای - سیر المانک ۱۸۴۲ رای - وکیل
سین الاسلامیه ۱۷۱۳ رای - سید المانک
۱۶۱۴ رای - سید الشریه ۸۷۶ رای - چون
آقا مهم بومف وحاجی مهاد الموه در همین
نموده پس از ورود آنها فرود این فرود
جولانرا حرس خواهم کرد
جندی لی
کمیون بروج
تکلیف از اعضاء کمیون بومف که
تاکنون بین نگردیده بود همین شیه و روز
بنیامید گفتم حله اول آن امکان و بعضی
مشائل مدنی مطرح شده از روز (تکلیف)
فرد عیالیا خواستند بومف هی وزارت
علاوه و سایر بومف هالی را هم که کمیون
چیزه سنی مراجعه نموده بود این کمیون

تقییم رعد

صدو بودو یکمین روز سال پارسیل

یک شنبه ۳ میزان
۶ ذیقعدة المرام ۱۳۳۲
۱۰ بهر ۱۰ جمادی ۱۳۳۲
۱۳ المول ۱۰ روس ۱۳۳۲
۲۷ سبتمبر ۱۹۱۴
۱۴ سپتمبر روسی ۱۹۱۴

اوقات

ازان صبح ۱۰ ساعت ۳۰ دقیقه	از غروب
بلوغ آفتاب ۰۰۵	ظلمت ۰۰۶
غروب آفتاب ۰۰۵	شب ۰۰۶

کشتی رانی و تجارت روس امروز تعطیل
هارد هده برای تحصیل اجازه عبور سفین
نجرنی روس از راه دانی استکندریه سفین
فرانس هی لنگه بدون مداخلت از راه دانیل
عبور میکنند ولیکن سفین روس اجازه
عبور نمی دهد

تعمیم باطلی

بیطرست ۱۴ - باطلی تعمیم نموده است که اگر
می بدهد: باطلی تعمیم نموده است که اگر
هریک از دول لغیر کپیتولاسیون را قبول
نماید فوراً اعلان جنگ کند

جریان امور در وزارت خارجه

فایل ترجمه آقای علاه اللطنه

از مقالات وارده

آقای ملبیز

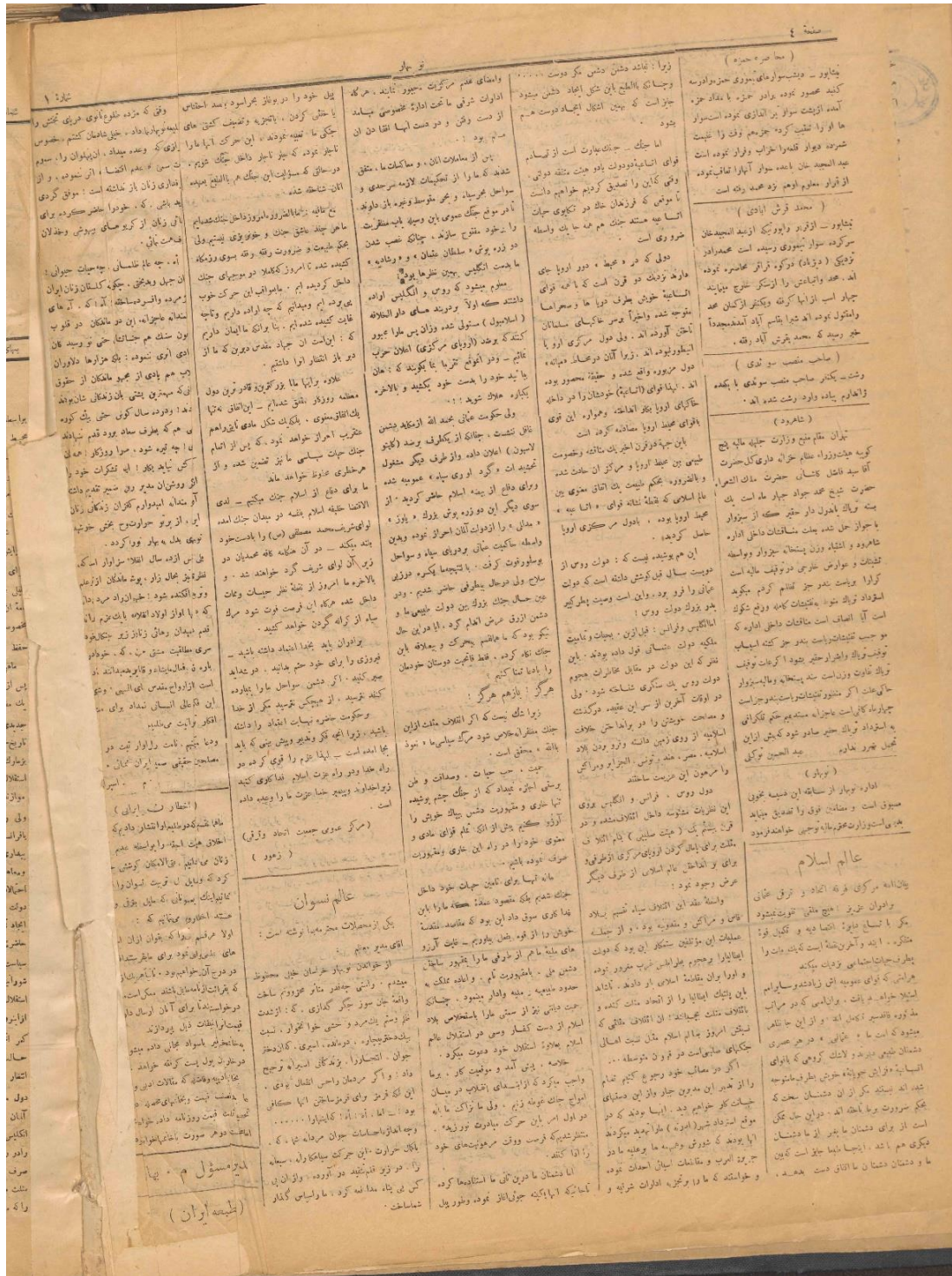
عده عریب میماند که البته در نظر
و اوقات برای دادگستری و قانون گذاری
و بدل آنچه سفاهت و خجسته برای آن دیده
کیر هی سکت مرکز هاد در حضور طیب حوس
گروش کند از اوضاع خرج و مرج دولتی
و حق و حق و سوادگان امروزه عصر شمشع
جانبین دوزخ خلعت خود

بسی لغصحه باوضع سیاست و امور
کتوری این عصر با اطلاع و خبر بومف سنی
ها کرده که کره هی سکت مرکز درجهاری
از مرکز خود مسافر شد و احاطت با منابع
حق گزاره و سوادگان امروزه عصر شمشع
من بین دانه که حاصل همه ایران
تصدیق میگرداند که تنها سعادت و زحمتان
بر بیایان هر یک سکت مرکز که بومف زیم
امور را در دست داشت فقط این حد سکت
تسویه گفتگوها و احتیاط حق عبور در یک
وزارت خانه که بداهه عدلیه نظر است بقصد
چنگا بود و در این صرح اینست و قدرت
و احتیاط این وزارتخانه را نیز کرده است
آقای ملبیز - بومف بیاضت میماند
چون میکند فرانس میباید که ندین همد
مجموعی خواهد شد همه هم میباید حسیل
ولی ایران باطلی وزارت امور خارجه اعدای
میباشد که تا اندازه اسباب حایل میبوده
شده و تصور میکند با وزارتخانه ملی
فران از اردک سنی بود قانون اساسی است
و با توسطه یک اسرار و جهای نظیر به این
اهداف بود و اگر دست این اعمال نگذاره
هاید بوسول اینها توتو دیگری زیم یکند
اما بنده حلی در این امر دقیق همد
و اسرار سنی نموده سکت صلاح امینی
وزارت امور خارجه را در این اهداف همد
میباشد بولامعه همد اطلاع از اوضاع بینک
و دیپلماسی توانست بلمورد خود بایل شود
خواستند همد در این خصوص که فیلاخس
فرمانده که اگر همین فردی راحت خود
فرمانده که اگر همین فردی راحت خود
وزارت امور خارجه اولی و سوادگان امروزه
هوا شمشع به که سال گذشته فرانس
وزارت خارجه بنیامید حسیله برانچه
کمیونانی ایران سنی تلنگان خود کمیون
وصول مطالبات بانک شاهنشاهی -
کمیون وصول مطالبات جهانیان بری
کمیون وصول مطالبات جهانیان بری
هریک از اینها چند روز اخراجی مسیح امیل
مصرف که سلفه امینان مشهور - عمو
میباشد سکت همد و از آن سکت همد از قوه
مادری قرق و سکت هی قوی البده و هکت
احضرات محرمین وصول مطالبات جریان
پیدا کرد
کمیونانی بانک شاهنشاهی امراض
اگرچه باوجود بگمات چیزهای زاری نظر
می آمد و ولی سکت است طرفی اوقات اجا
آنها شده بود که سکت است ام برای اف
عمومی لازم باشد - خواهشند در

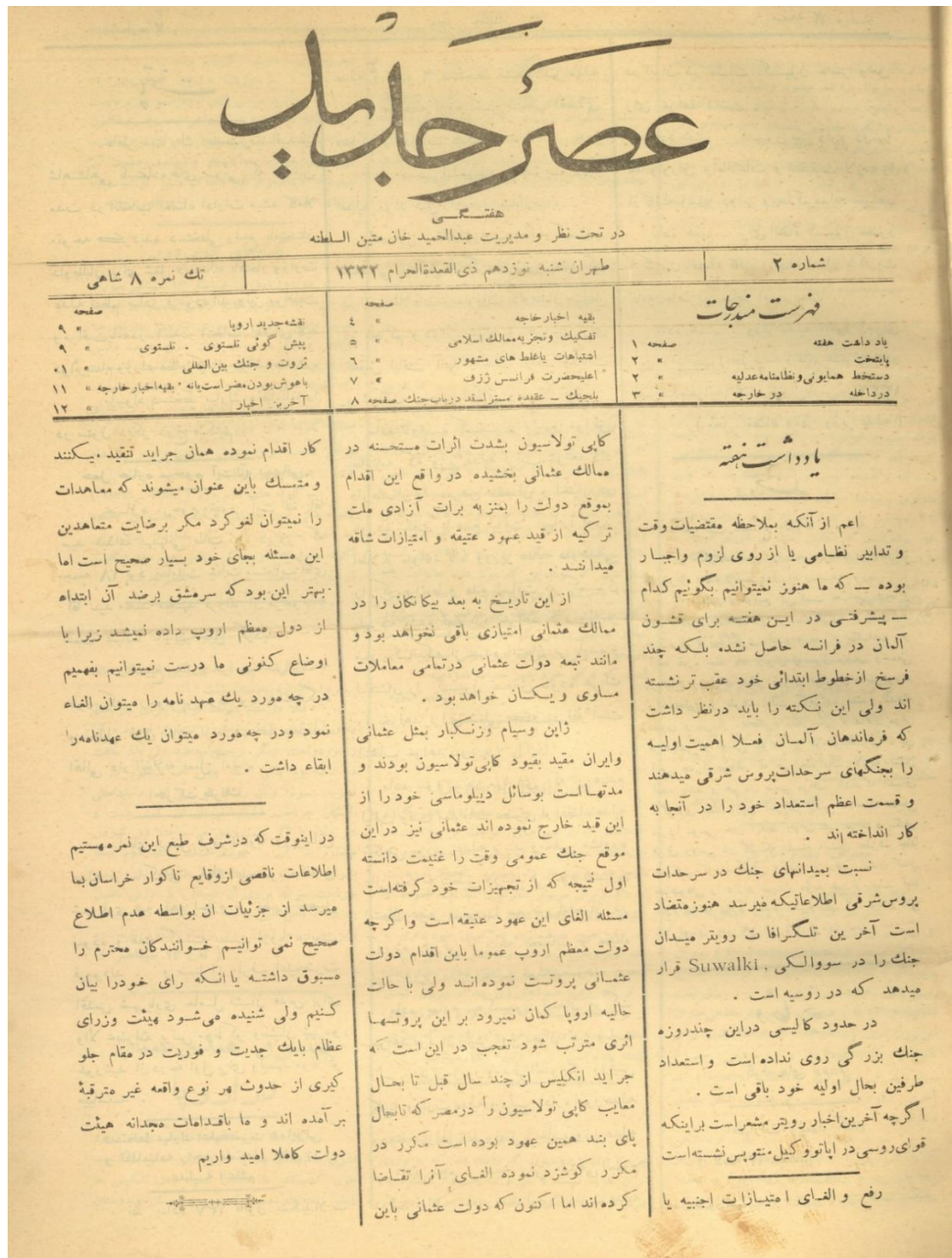
اعلان

عموم هر روز کماله طبران رگیلان
اعلان و اخبار بنیامید همد روزن فرود میماند
چون سوسو چون که کار بومف بنیامید
بومف حکم و اسناد همد بنیامید سکت
کتیکت اعلی حلی بوزن محمد حلی با
تصمیم المانک رفی است هر کس باطلی
بنده بنده کتیکت اعلی حلی بوزن محمد حلی
انتخاب المانک

Ek 5: Nevbahar gazetesinin kapitülasyonların tek taraflı olarak ilgâsına dair "Âlem-i İslâm" başlıklı haberi (Nevbahar, 20 Aralık 1914).

Ek 6: Asr-ı Cedîd gazetesinin kapitülasyonların tek taraflı olarak ilgâsına dair “Haftanın Notu” başlıklı haberi (Asr-ı Cedîd, 10 Ekim 1914).

Ek 7: Çehrenemâ gazetesinin kapitülasyonların tek taraflı olarak ilgâsına dair “Osmanî İmtiyâzât-ı Ecânib-ra der-Memâlik-i Hud Lâğv Kerd” (Osmanlı Ülkesindeki Yabancı İmtiyâzları Lağvetti) başlıklı haberi (Çehre-nema, 21 Ekim 1914).

شماره (۱۹)	سال یازدهم ۱۱	(11. Année)	صفحه (۱)
عنوان مراسلات قاهره مصر (اداره) چهره نما	چهره نما شماره ۱۳۲۲-۱۹۰۴ جريدة مصور		قیمت آبونہ سالانہ قطر مصر ۸۰ غروش مالک دولت علیہ ایران سه تومان ۳ بلاد عروسہ عثمانی چهار مجیدی ۴ افغان و ہند ۱۰ روپہ قفقازہ ترکستان ہشت منات ۸ اوریا ۲۰ فرنک
JOURNAL TCHEHREH NEMA CAHIRE - Egypte	غره ذی الحجہ ۱۳۳۲ ہجری مطابق ۲۱ اکتوبر ۱۹۱۴ میلادی		قیمت اعلانات باید و آسا بدارہ رجوع شود

در شماره گذشته اشاره کردیم و ما مستقرانه نگران اخبار دربار لندن و دربار کابل بوده، تا به بنیم جریده شریفه (سراج الاخبار افغانیه) که سمت رسیترا در افغانستان دارد در این موضوع چیزی نویسند اوقت ما هم فلرا میدان تکاپو بگردش خواهیم آورد.

عثماني امتیازات اجابترا در ممالک خود لئو کرد دولت عثماني در این مشغله مشغله افروز اوروپا وقترا غنیمت دانسته و امتیازاتیکه دول اوروپا زور زمان از فشارهای حق شکستانه کرنا کون در ممالک او حاصل کرده بودند یکباره لئو ساخت منجمله بودن پست های دول اوروپا در سواحل دریا های عثماني از اسلامبول تا سایر جاها بود، که اغلب سرائر دولت عثماني بواسطه این پستها بیرون میرفت.

عثماني از اول اکتوبر - ۱۰ ذیحجه حکم به برچیدن و بستن داد هم چنین حکم بویرکوی - تمتع نمود، و مسلم است بسیاری امتیازات بوده که القاه او برای عثماني نافع - دول اوروپا چار و ناچار موقتاً قبول و بسکوت گذرانیدند.

و بزرگترین شاهد ماحلات معرضانه قلمی برادران دینی و اخوان وطنی ما از مسلمانان و زردشتی و آریایی و بودی و بانی و بانی و لا مذهبان از هر جنس ایرانی برضد همدیگر بوده است که میاطرفانه انتشار داده ایم. و دو واقع جریده چیره نما وجه المصالحه افکار عامه ایرانیان بوده زردشتیان - و ما امید داریم تحملات طاقت از سایه مافدر هر گونه متاعب وارده از هموطنان بجاء سبب بیداری و هوشیاری آنها و اجراما گردد. و بدانند خرابی هر یک از آنها خرابی دیگر است و بر آنرا چنانچه بارها گفته ایم باید بتثایه بکخانه و ایرانیانرا بمثل اهل خانه دانسته و همگی باید برادرانه در آبادی این خانه بکوشند.

نقل از گرامی روزنامه (رعد) منطبقه طهران

بک تلگراف داخلی روسها در سرحد افغان

لطف آباد

از قرار مذکور در کوشک که سرحد روس و افغان است رشته کوهی در آن نقطه واقع است که اول آن در حال روس و بلا آخره چندین منزل به ک افغان امتداد مییابد از منتهی الیه آن رشته تا امرات چند منزل بیش نیست روسها قریب